

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature
Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2021

Önder SAATÇI

Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler
Üniversitesi / Türkiye
ondersaatci@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5322-7725>

Yaprak Dökümü'nde İstanbul Ağzına Dair Söz Varlığı ve Sözlüklerdeki Durumu

*Vocabulary Used in 'Yaprak Dökümü' by Reşat Nuri
Güntekin Regarding İstanbul Dialect of
Turkishandit's Place in Dictionaries*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 18.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 11.08.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2021

Atıf/Citation

SAATÇI, Ö. (2021). Yaprak Dökümü'nde İstanbul Ağzına Dair Söz Varlığı ve Sözlüklerdeki Durumu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 1220-1239. <https://doi.org/10.34083/akaded.938798>

SAATÇI, Ö. (2021). Vocabulary Used in 'Yaprak Dökümü' by Reşat Nuri Güntekin Regarding İstanbul Dialect of Turkishandit's Place in Dictionaries. *Journal of Academic Language and Literature*, 5 (2), 1220-1239. <https://doi.org/10.34083/akaded.938798>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Türkiye Türkçesi yazı dilinin İstanbul ağzına dayanmış olduğu Türkoloji çevrelerinde kabul görmüş bir yaklaşımdır. Ancak durum gerçekten böyle midir, yoksa yazı dilimiz ile İstanbul ağzı arasında farklılıklar var mıdır? Eğer, bu iki konuşma varyantı arasında birtakım farklılıklar varsa o hâlde İstanbul ağzının tespit edilmesi nasıl sağlanabilir? Günümüzde İstanbul ağzından derleme yapma imkânı olmadığından bu konunun aydınlatılmasında Millî Edebiyat dönemi eserlerinin ve 1950'li yıllara kadar basılmış kitap ve süreli yayınların dilinin incelenmesi gereklidir. Bu çalışmada konu daha çok söz varlığı (isim, fiil, kalıplaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiil, ikileme) bakımından ele alınmıştır. Bu maksatla Reşat Nuri Güntekin'in "Yaprak Dökümü" romanı incelenerek, romanın barındırdığı söz varlığının bugünkü yazı dilimizle ne ölçüde uyduğu hem leksik hem de anlam bakımından araştırılmıştır. Çalışmada genel sözlüklere başvurulduğu gibi internet ortamındaki Türkçe Ulusal Derlemi sitesinin arama motorundan da yararlanılarak ele alınan söz varlığının günümüzdeki kullanım sıklıkları araştırılmıştır. Bu gibi araştırmalar İstanbul ağzının söz varlığını ortaya çıkararak sözlüklerimizin içeriklerinin zenginleşmesine, aynı zamanda genel sözlüklerin ne derece kapsayıcı olduklarının ortaya çıkarılmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağız, İstanbul, Reşat Nuri Güntekin, sözlük, söz varlığı.

Abstract

The Turcology circles widely acknowledge that the written language of Turkey Turkish rests on the İstanbul dialect of Turkish. However, is it the pure reality or are there variances between İstanbul dialect and the written language of Turkish? How can we identify the İstanbul dialect of Turkish if there exist several variances between these two language forms? As we are unable to make collations from the İstanbul dialect of Turkish at the present time, the language characteristics of works of the National Literature Era as well as the books and periodicals published until 1950s are to be investigated to clarify the issue. This study shall explore the issue with regards to the vocabulary of the language (noun, verb, phrasal verbs, reduplication). The novel "Yaprak Dökümü" by Reşat Nuri Güntekin, to this end, has been reviewed and the vocabulary of the novel has been explored in terms of its consistency with the written language of today both lexicologically and semantically. General dictionaries as well as Turkish National Collation website resources have been used to explore the frequencies of occurrence of the vocabulary investigated. Similar other studies as well as this one, shall reveal the vocabulary of İstanbul dialect of Turkish and contribute to the abundance of the content of our dictionaries while they shall also demonstrate that the general dictionaries are that far-reaching.

Keywords: Dialect, İstanbul, Reşat Nuri Güntekin, dictionary, vocabulary.

Giriş

Günümüz Türkiye Türkçesi yazı dilinin İstanbul ağzına dayandığı bugün için genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Ancak bu yaklaşımın çok da yerinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira bugünkü standartlaşmış yazı dili İstanbul halkının XIX-XX. yüzyıldaki konuşma tarzının mı yoksa İstanbul'daki belirli bir aydın zümrenin kullandığı Türkçenin mi yazıya aktarılmasıdır? Eğer bugünkü yazı dilimiz XIX-XX. yüzyıl zaman aralığındaki İstanbul yerlilerinin ağzı ise o günkü şartlarda İstanbul'da pek çok ağız olduğu, bunlardan hangisinin yazıya aktarıldığı sorusu da akla gelmelidir. Kaldı ki İstanbul'daki ağız çeşitliliğinin varlığı İstanbul'un fethinin hemen sonrasındaki asırlara kadar uzanan bir sürecin sonucudur. Nitekim, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde (XVII. yüzyıl) dahi bu ağız çeşitliliği gözlenebilmektedir (Develi, 2015).

İstanbul ağzından bir yazı dili üretmenin teklif edildiği yıllarda bizzat İstanbul'un yerlisi olan ünlü edebiyat araştırmacısı Tahirü'l-Mevlevi, hatıralarında, "Dil Encümeni kararları benim fikrime uymuyor. Hem İstanbul şivesine göre yazılacak, diyor hem de 'gelmiştir', 'yedi buçuk kuruştur' gibi yazılar yazdırıyor. Ben üç batın İstanbulluyum. Kendim de yarım asırdan beri İstanbul şivesi işitiyor ve söylüyorum. Hiçbir İstanbulludan duymadığım 'gelmiştir', 'olmuştur' gibi sözleri müdafaa dalkavukluğuna tenezzül edemiyeceğim." diyerek aradaki uyumsuzluğu vurgulamıştır. Devrin diğer bir şahidi olan Mahmud Afif de Tahirü'l-Mevlevi ile benzer görüşler paylaşmış ve gerek Dil Encümeni üyelerinin gerek gazete yazarlarının yazdıkları metinlerin hiç de halk ağzından çıktığı gibi yazılmadığını belirtmiştir (Develi, 2015).

Yıllar sonra yapılan bir çalışma Tahirü'l-Mevlevi'yi ve Afifi destekler niteliktedir. Bu çalışmada Necla Yalçiner, 1930-1950 yıllarına ait bazı ses kayıtlarından yola çıkarak yapmış olduğu çalışmada, "İstanbul ağzında s, f, k, t, p seslerinden sonra gelen -t- sesi çoğunlukla -d-'ye dönmüştür. Sayı ile verirsek 186 kelimedede -d- olmuş, 108 kelimedede -t- olarak korunmuştur. 174 kelimedede -ş- sesinden sonra gelen -t- sesi -d-'ye dönmüş, 173 kelimedede bir değişiklik olmamıştır." (Yalçiner, 2002: 718) bilgisini aktarmaktadır. Yalçiner, çalışmasında ayrıca -lAr çokluk ekinin -n ile biten kelimelerden sonra genellikle -lAr > -nAr asimilasyonuna uğradığını da belirtmektedir. Hatta aynı çalışmada, günümüz yazı dilinin en önemli özelliği olarak bildiğimiz kalınlık-incelik uyumunun pek de yerleşmiş olmadığı tespit edilmiştir. Yalçiner, incelediği malzemede kaydettiği daha başka birtakım ses ve şekil özelliklerini de ortaya koyduktan sonra, İstanbul ağzını idealize edilmiş ölçünlü yazı dilinden ayırmak gerektiğini bildirir (Yalçiner, 2002).

Hayati Develi de "İstanbul Türkçesi" başlıklı makalesinde, "... Standart Türkiye Türkçesine *İstanbul Türkçesi* demek doğru değildir. Standart Türkiye Türkçesi, İstanbul'un fethinden önce gelişmeye başlamış ve doruk noktasına, merkezi İstanbul olan bir imparatorluk coğrafyasında ulaşılmış bir üst dil varyasyonudur." (Develi,

2015: 117) diyerek İstanbul ağzı ile standart Türkiye Türkçesinin farkını ortaya koymuştur.

O hâlde, İstanbul ağzı hangi kaynaklarda bulunmaktadır? Bu ağzın özellikleri nasıl tespit edilebilir? Yazılı malzemedan yola çıkarak bu ağzın özellikleri ortaya çıkarılabilir mi? Yahut ne ölçüde çıkarılabilir? Bunu gerçekleştirmek için hangi yöntemlere başvurulmalıdır?

Bizce, derleme yapma imkânının bulunmadığı ağızların özelliklerine, yazılı kaynaklardan yola çıkılarak ulaşmak mümkün olabilir. Nasıl ki tarihî Türk yazı dillerinin ses, şekil özelliklerine ve söz varlığına o çağdan kalan yazılı metinlerden yararlanılarak ulaşılmaya çalışılıyorsa bu yöntemi, İstanbul ağzı için de uygulayabiliriz. Nitekim Doğan Aksan; Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Sermet Muhtar Alus, Osman Cemal Kaygılı, Burhan Felek gibi yazarların eserlerinde İstanbul ağzının tipik örneklerinin yer aldığını belirtir. Aksan, H. Rahmi'nin romanlarını o devirde ses kaydı alınmış bir malzemenin yazıya geçirilmesine de benzetir (Aksan, 1985). Yukarıdaki isimlere daha pek çok isim de eklenebilir: Ömer Seyfettin, Reşat Nuri, Yahya Kemal, Refik Halit, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Halide Edip, vb.

Yazılı malzemenin dikkatle incelenerek İstanbul ağzının ses, şekil özellikleriyle söz varlığına tam olmasa da büyük ölçüde ulaşılabilir. Hele hele İstanbul'da doğmuş veya İstanbul'da yaşayarak bu şehrin kültüründen nasiplenmiş yazarların yazmış oldukları eserlerin bu amaçla incelenmesi bizi İstanbul ağzına götürecektir. Özellikle bugüne kadar okuma fırsatı bulduğumuz Millî Edebiyat ve 1950'li yıllara kadar yazılmış olan bazı edebî metinlerde karşımıza çıkan ifade kalıpları ve bilhassa söz varlığı ve bu söz varlığının içermiş olduğu anlam özellikleri bizi bu gibi eserlerde İstanbul ağzının söz ve anlam özelliklerini aramaya itmiştir. Nitekim, bu gibi eserlerde gözlenen bazı kelimelere, genel sözlüklerde rastlanmayışı veya söz konusu eserlerde bu gibi kelimelerin günümüzdekinden farklı anlamlarla kullanılmış olması dikkatimizi çekmiştir. Ayrıca sözü edilen döneme ait eserlerde rastladığımız birçok kelimeye sözlüklerde tanık verilirken yine aynı dönemin yazarlarından yahut okuduğumuz yazarın bir başka eserinden bir cümlenin seçilmesi; hatta, okuduğumuz bir metinde karşılaştığımız bir kelimenin sözlükteki karşılığını ararken bizzat o cümlenin karşımıza tanık olarak çıkması bu gibi eserlerde İstanbul ağzının söz varlığını bulabileceğimizi bize düşündürmektedir.

İstanbul ağzı söz varlığının ortaya çıkarılması ve yazı dili ile ne derece örtüşüp örtüşmediği hususunun tespiti dilimizin son bir asırdaki gelişmeleriyle de yakından ilgilidir. Özellikle 1932'den sonra tasfiyecilik şeklinde gelişen dil akımı zamanla Türkiye Türkçesi yazı dilinin söz varlığını ciddi şekilde etkilemiştir. Bir yandan sözlüğümüzdeki kelime sayısı gün geçtikçe artarken bir yandan çeşitli kelimeler kullanımdan düşmüş, bazı kelimelerde anlam genişlemeleri görülürken bazılarında anlam daralmaları olmuştur. Biz dilimizdeki bu gibi gelişmelerin, yukarıda da ifade

edildiği gibi çeşitli edebî eserlerin (roman, hikâye, anı, deneme, gezi yazısı, vb.) ve süreli yayınların söz varlığının incelenmesiyle ortaya çıkarılabileceğini düşünmekteyiz.

Amaç: Bu çalışmamızda, Millî Edebiyat dönemi yazarlarından olan Reşat Nuri Güntekin'in "Yaprak Dökümü"¹ romanını bu açıdan incelemeyi uygun gördük. Böyle bir çalışmayla İstanbul ağzının kendine has, en azından yazı diline alınmamış bir söz varlığının olup olmadığını ortaya çıkarmayı amaçladık. Ayrıca, sözlüklerde kayıtlı olan bazı kelimelerin veya barındırdıkları anlamlarının günümüzde yaşayıp yaşamadığını da anlamak ve genel sözlüklerin söz varlığımızı ne derece kapsayabildiğini teşhis etmede de böylesi bir çalışmanın yararlı olacağını düşündük.

Yöntem: Böyle bir çalışmaya girişirken elbette, üzerinde çalışılan metinlerin ilk baskıları olmasına dikkat edilmelidir. Biz de YD'nin 1930 yılında, İstanbul'daki Milliyet Matbaasında basılmış olan ilk baskısına ulaşarak bundan yararlandık. Çalışmamızda hem kelime (isim / fiil) hem de kelime gruplarına (birleşik fiil, ikileme) yer verdik. Bu çalışmada İstanbul ağzı söz varlığının tamamını değil; ancak eserde yer alan, fakat sözlüklerde kaydedilmemiş yahut günümüze gelinceye kadar anlam değişmesine uğramış olanlarını konu ettik. Ele aldığımız söz varlığının veya anlamlarının yazı diline alınıp alınmadığını önce genel sözlüklerden tespit etmeye çalıştık. Bu amaçla üzerinde durduğumuz söz varlığının günümüzdeki kullanım sıklığını ve anlamlarındaki gelişme ve değişimleri ortaya çıkarmak gerekiyordu. Bunun için de İnternetteki Türkçe Ulusal Derlemi²den yararlandık. Ayrıca Tanzimat sonrası sözlüklerden de yararlandık. Çalışmamızda konu ettiğimiz her bir kelime veya kelime grubunu romandan aldığımız cümle örnekleriyle tanıklandırdık. Tespitlerimizi yer yer tablolar hâlinde de göstermeye çalıştık.

R. Nuri Güntekin'in Dili

Bilindiği üzere, Tanzimat'tan beri süre gelen dilde sadeleşme eğilimi 1908 Meşrutiyet'inden sonra iyice görünür hâle gelir. Bunda Türkçülük akımının da rolü vardır. 1911'deki Yeni Lisan hareketinin de İstanbul'un günlük konuşma dilini yazı ve edebî dil hâline getirme yönündeki itici gücüyle Millî Edebiyat'ın doğduğu ve yazarların, şairlerin bu sade dille yazmaya başladığı bir dönemde ilk yazılarını yayınlamaya başlayan Reşat Nuri de bu akımın önde gelen temsilcilerinden olur. Burada Genç Kalemler'in (Yeni Lisan), Arapça ve Farsça kelimelerin, Türkçede karşılıkları olanlarını yazıda tercih etme ve Arapça, Farsça ile yapılan terkipleri

¹ Bundan sonra "YD" kısaltması ile belirtilecektir.

² Bundan sonra "TUD" kısaltması ile belirtilecektir. "TUD Sürüm 3,0; 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi (1990- 2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemidir."

(tamlama), klişeleşmiş olanlar dışında terk etme, diğer Türk lehçelerinden kelime almama gibi ilkelerini de hatırlatmalıyız (Gökalp, 1986; Öksüz, 1995). Bu dönemde, çeşitli Türkçü dergiler (Genç Kalemler, Türk Yurdu, Halka Doğru, Peyam-ı Edebî, Türk Sözü) de yayınlanmakta ve Türkçülük fikri etrafında birleşen yazar ve şairler bu dergilerde yazılar yayınlamaktalardı. Zaten, Reşat Nuri de ilk yazısını 1911'de Genç Kalemler'de yazmıştır (Çelik, 1996).

Reşat Nuri'nin edebiyata atıldığı yıllarda yazar ve şairler arasında sade dile yönelik epeyce taraftar kazanmıştı. Bunlardan Yahya Kemal, 1914'te yazmış olduğu "Türkçe" başlıklı makalede şöyle demektedir: "O kadar müstamel (kullanımda olan) *bahr* artık çirkin bir kelime oluverdi. Gözümüze çirkin görünüyor. *Deniz*'i *deniz* kelimesiyle; *ebr*'i, *sehab*'ı *bulut* kelimesiyle *tiğ*'i, *seyfi*, *şemşir*'i *kılıç* kelimesiyle; *sefine*'yi, *keşt*'i'yi *gemi*; *saika*'yı *yıldırım*, *barika*'yı şimşek, kelimeleriyle hissedebiliyoruz. Zevkimizde hasıl olan bu esrarengiz tasfiye kim bilir bundan bir devir sonra daha ne neticeler verecek." (Zülfikar, 2018: 69). Reşat Nuri'nin, dilinin şekillenmesinde şüphesiz ki bu edebî atmosferin de rolü vardır.

Biol Emil onun dildeki tutumunu şöyle anlatır: "Reşat Nuri Türkçesi kendinden başka her türlü dil tecrübesini iflas ettirecek, edebî Türkçenin mükemmel örneğidir. Bu Türkçeyi dil ve edebiyat tarihimizde mutlaka bir yere yerleştirmek gerekirse onu 1910'larda başlayan 'Yeni Lisan' ve 'Millî Edebiyat' hareketinin münakaşasız en başarılı eseri saymak icap eder... günlük dil ile edebiyat dili ve kültür dilini harikulade bir ahenkle birbirine kaynaştırmış bir başka romancımız ve hikâyecimiz yoktur." (Emil, 1989: 17).

Fethi Naci'nin onun diline dair görüşü de şöyledir: "Reşat Nuri'yi yalnızca aydınların değil, değişik halk kesimlerinin de okumasının en önemli nedenlerinden biri, belki de birincisi, dilinin temizliğidir. Reşat Nuri, "İstanbul dili" ile yetinmemiş, ayrıca, gezip dolaştığı Anadolu'dan getirdiği deyimlerle, sözcüklerle bu dili zenginleştirmiştir." (Naci, 2011: 10).

Kenan Akyüz ise Reşat Nuri'nin dili ile ilgili şu bilgileri verir: "... romanlarında çok samimi bir üslupla çok tabii bir konuşma dilinin hâkim bulunduğu görülür." (Akyüz, 1979: 186). Akyüz'ün ifade etmiş olduğu "konuşma dili" şüphesiz ki İstanbul ağzıdır.

Ahmet Aydemir de Reşat Nuri'nin dili hakkında şöyle der: "O, konuşulan Türkçeyi roman ve hikâye dili hâline getirerek her kesimden okuyucu tarafından ilgiyle takip edilmiştir."

İnceleme

YD'deki söz varlığını incelemeye geçmeden önce, bugüne kadar İstanbul ağzı söz varlığına dair çalışmalar ve çeşitli edebî kaynaklar hakkında bazı özlü bilgiler sunmayı uygun görüyoruz:

Çeşitli Yayınlarında İstanbul Ağzı Söz Varlığına Dair Malzeme

Bugüne dek İstanbul ağzının söz varlığını ortaya çıkarmaya yönelik ayrıntılı bir çalışmaya rastlamış değiliz. Ancak İstanbul ağzına yönelik yazılmış bazı makalelerde vb. yazılarda söz varlığında dair birtakım bilgiler sunulmuştur. Bunlardan; Tanju Oral Seyhan “İstanbul Türkçesi” makalesinin “Leksikoloji” alt başlığı altında, İstanbul ağzında diğer ağızlara göre pek çok alıntı kelime bulunduğundan, argo ve deyim bakımlarından da İstanbul ağzının zenginliğinden söz ederse de örnek vermez. Bununla birlikte, İstanbulluların birbirlerine hitaplarındaki nezaketi *beyefendi*, *hanımefendi*, *efendim* gibi sözlerle ifade ettiklerinden bahseder (Seyhan, 1994).

M. Kaya Bilgegil de “Kaybolan İstanbul Türkçesi” makalesinde, İstanbul’daki bazı yer ve yemek adlarının “yanlış” telaffuz edildiğini belirtmiş bunların İstanbul ağzındaki “doğru” şekillerini sunmuştur: *Kadıköyü* (“Kadıköy” değil), *Erenköyü* (“Erenköy” değil), *Edirnekapısı* (“Edirnekapı” değil), *Valideçeşmesi* (“Valideçeşme” değil); *şiş kebabi* (“şiş kebab” değil), *yürek ızgarası* (“yürek ızgara” değil), *böbrek yahnisi* (“böbrek yahni” değil), *yaprak dolması* (“yaprak dolma” değil), *fırın makarnası* (“fırın makarna” değil) (Bilgegil, 1993).

İstanbul ağzı söz varlığına değinen bir başka yazar da Doğan Aksan’dır. “İstanbul Ağzı Üzerine Gözlemler” başlıklı bildirisinde Aksan, çevresinde gözlemlediği İstanbul ağzı söz varlığını H. Rahmi Gürpınar’ın bazı eserlerindeki malzemeyle (*saçaklı Raziye* (pasaklı kadın), *Aznavur gibi* (iri yarı, korkutucu), *teneşir horozu* (çok zayıf kimse), *gırgırı* (kuşkucu), *kırık merak* (aşırı meraklı), *tüy kabası* (fazla tüylü), *hamhalat* (incelikten uzak), *koca mefret* (kocaman, iri), vb.) destekleyerek ortaya koymuştur (Aksan, 1985).

Necla Yalçınır’ın makalesinde ise pek çok kelime örneği varsa da bunlar daha çok bazı ses ve şekil unsurlarının örneklendirilmesine yöneliktir (Yalçınır, 2002).

Çeşitli edebî eserler tarandıkça şüphesiz, İstanbul ağzının söz varlığı daha da belirgin bir şekilde ortaya konulabilir. Biz de Reşat Nuri’nin YD eserini bu açıdan tarayarak aşağıdaki söz varlığına ulaştık ve bunları yukarıdaki “yöntem” alt başlığında belirttiğimiz gibi incelemeye çalıştık.

Kelimeler

Söyle-: konuş-

“... koridorlarda yürekli yürekli gülüp *söyle*mesine bakılırsa bu genç, her hâlde çok ilerlemişti.” (Güntekin, 1930: 13).

“Anladım, müsaade ederseniz biraz da ben *söyleyeyim*, dedi.” (Güntekin, 1930: 20).

“Ali Rıza Bey değişmesine imkân olmıyan kararların(ı) verdiği sükûnetle ve biraz evvelki karışıklığa mukabil büyük bir intizam ile söylemeye başladı.” (Güntekin, 1930: 23).

“Belki daha fazla söyleyecekti.” (Güntekin, 1930: 54).

“Sofrada eskisi gibi gülüp **söylen**miyor, ara sıra çenesini eline dayıyarak düşüncelere dalıyordu.” (Güntekin, 1930: 63).

“... maşa ile külleri eşeliyeşeliye**söyledi**...” (Güntekin, 1930: 66).

“İhtiyar adama öyle geliyor ki çocuk karşındakilere söylerken, gülümserken için için ağlıyor.” (Güntekin, 1930: 142-143).

“Leylâ susuyor, Hayriye Hanım söylüyor, o, yalvarmalarını bitirince Ayşe başlıyor ve hepsi bir ağızdan ağlıyordu.” (Güntekin, 1930: 161).

Genel sözlüklerimizin bazılarında bu kelimenin “konuş-” anlamı aşağıdaki gibi kaydedilmiştir:

Misalli Büyük Türkçe Sözlük	3. Konuşmak: “Çok çabuk söylüyorsun, anlamıyorum.” Halkın söylediği Türkçe bizimdir (Ziyâ Gökalp). O kadar güzel Türkçe söylüyordu ki insan vücudunu görmese, ismini işitmese şivesine aldanacak, Türk diyeycekti (Ömer Seyfeddin). Bir tek İngilizce kelime söylemezken “Pikadili”den kendine boyun bağı aldı (Rûşen E. Ünaydın).
Ötüken Türkçe Sözlük	1. {eAT} Konuşmak; demek.
Kamûs-ı Türki	1. söz lakırdı etmek 2. Dil bilmek: Bu çocuk daha söylemiyor, Türkçe söylemek, sesle yavaş söylemek
Yeni Tarama Sözlüğü	konuşmak

Ötüken Türkçe Sözlük'te “konuş-” anlamının eski Anadolu Türkçesinden kalma olduğu belirtilmiştir. Gerçekten de Yeni Tarama Sözlüğü'nde bu fiil “konuş-” anlamıyla kaydedilmiştir. Kamûs-ı Türki'de ise birinci sırada verilen anlam tam da “konuş-” fiilini karşılamaktadır. Fiilin “konuş-” anlamının kaydedilmiş olduğu sözlüklerde verilen tanıklar da Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi Genç Kalemler'e aittir ki bu isimlerin, yazılarında, İstanbul ağzına dayalı bir Türkçeyi benimsedikleri bilinmektedir.

Yukarıdaki sözlük verilerine dayanarak diyebiliriz ki günümüz Türkiye Türkçesi yazı dilinde **söyle-** fiili “konuş-” anlamıyla artık kullanılmamaktadır. Bu da kelimenin bu anlamının İstanbul ağzına mahsus olduğu, yazı diline aktarılmadığını gösterir.

TUD’da yaptığımız taramalarda da, toplam 804 metinden hiçbirinde; “söyle, söylet, söylüyor, söyledi, söylemiş” şekillerinin “konuş-” anlamıyla kullanılmadığını gözledik. Bunun tek istisnası 1996 tarihli bir süreli yayındaki dinî-tasavvufi bir metinde geçen şu cümledir: “... Kıtırimi başka abad edecek yok. Hatırım virane, gözlerim giryan. Gel vur mızrabını kalbimi söylet!...”.

Yabancılık: iticilik, kişinin saklamış olduğu görünmeyen yüzü

“İlk zamanlarda bu kadını sevmiyor değildim. Yalnız her gün bir çirkin tarafını, bir **yabancılığı**nı göre göre soğumağa, tiksiniye başladım.” (Güntekin, 1930: 129).

Taradığımız sözlüklerde kelimenin YD’deki anlamına rastlamış değiliz.

TUD’daki taramalarımızda 152 metinde “yabancılık” ve 35 metinde “yabancılığı” kelimeleri tespit edilmiş, bunların hiçbirinin YD’deki anlamı karşılamadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla, kelimenin bu anlamının İstanbul ağzına mahsus olduğu anlaşılmaktadır.

Yolsuzluk: edepsizlik, münasebetsizlik

“Görünüşte babalarına karşı hiçbir **yolsuzlukları** yoktu.” (Güntekin, 1930: 52).

“... kızlarının birer iyi koca avlıyacaklarını ümit ederek bütün **yolsuzluklara** göz yumuyordu.” (98).

“Bu **yolsuzluklara** artık bir nihayet vermek zamanı gelmedi mi?” (Güntekin, 1930: 114).

Genel sözlüklerimizin bazılarında bu kelimenin YD’deki anlamları aşağıdaki gibi kaydedilmiştir:

Misalli Büyük Türkçe Sözlük	Yolsuzca davranış: <i>Baid yerden gelen yârânı gece içinde yollamak yolsuzluktur</i> (Âli Mustafa Efendi). <i>Görünüşte babalarına karşı hiçbir yolsuzlukları yoktu</i> (Reşat N. Güntekin). <i>On beş günlük bu elektronik ve pratik neticesi hangi arabaların ne gibi yolsuzluklar, nizamsızlıklar yaptığı tespit edilecek</i> (Burhan Felek).
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	Yolsuzca hareket, münasebetsizlik, edepsizlik

Kamûs-ı Türkî	1. münasebetsizlik, namünasip vaz' ve hal 2.nizamsızlık, usule mugayir hareket 3. Esnaf beyninde işten memnuiyet cezası
Lehce-i Osmanî	Bi-edeblik
Resimli Kamûs-ı Osmani	Münasebetsizlik, münasib olmayan vaz' ve hâl

Görüldüğü üzere, kelimenin YD'deki anlamına yalnızca iki sözlükte yer verilmiştir. Bunlardan Doğan Büyük Türkçe Sözlük'te kelimeye herhangi bir tanık verilmeyenken, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'teki tanıklardan biri bizim tespit ettiğimiz bir cümle örneği diğer iki tanık ise Âli Mustafa Efendi (Gelibolulu) (1541-1600) ve Burhan Felek'ten (1889-1982) aktarılmıştır. Bunlardan ilki XVI. yüzyılda yaşamış bir şair, diğeri ise yıllarca gazetecilik de yapmış bir yazardır. Sözlüğe alınmış olan bu tanıkların eski tarihlerde yazılmış eserlere ait olması da göstermektedir ki kelimenin bu anlamı günümüzde artık kullanılmamaktadır. Zaten, Tanzimat sonrasında hazırlanmış sözlüklere bakıldığında da bu kelime için verilen anlamların YD'dekiyle uyumlu olduğu gözlenmektedir. Bu durum, kelimenin bu anlamının, dönemin İstanbullularınca kullanıldığını gösterir.

TUD'da yaptığımız tarama sonucunda ise 313 metinde 1008 kere “yolsuzluk” kelimesinin geçtiği ve yalnızca bir metinde YD'deki anlamıyla, o da bir alıntıda kullanıldığı gözlenmiştir.

Yuvarla-n-: kişi kötü bir duruma düş-, mutsuz ol-

“Allah senin gibileri işte böyle tepe takla *yuvarlar*.” (Güntekin, 1930: 140).

“Üstümüze aldığımız bir vazifeyi yapmadık... Bir evin yıkılmasına, bir insanın *yuvarlan*masına sebep olduk, diye kendini üzme.” (Güntekin, 1930: 130).

Taradığımız güncel sözlüklerden hiçbirinde bu anlamı bulamıyoruz. Ancak, Tanzimat sonrasındaki sözlüklerden bazılarında YD'deki anlamı destekleyen açıklamalar görülebilmektedir:

Kamûs-ı Türkî	1. Dönerek git-, tekerlen-; <i>galtan ol-</i> 2. Dönüp dolaş-, tepin-
Lehce-i Osmanî	<i>Galtan ol-, devrilip helak ol-</i>

Bu veriler söz konusu kelimenin YD'deki anlamının bugünkü Türkiye Türkçesi yazı dilinde, yerleşmemiş olduğu, eserdeki anlamınsa İstanbul ağzına mahsus olabileceğini göstermektedir.

TUD'da yapmış olduğumuz taramalarda ise 51 metindeki “yuvarlanmış” ve 98 metindeki “yuvarlandı” yüklemelerinin hiçbirinin YD'deki anlamda kullanılmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla, kelimenin bu anlamının İstanbul ağzına mahsus olduğu anlaşılmaktadır.

YD'de bazı birleşik kelimelerin de günümüz yazı diline aktarılmamış olduğu, böylece dönemin İstanbul ağzında kaldığı gözlenmektedir. Aşağıda buna dair iki örnek sunulmuştur:

Birleşik Kelimeler

Otomobil Borusu: korna

“On dakika geçmeden sokağın başında bir *otomobil borusu* öttü...” (Güntekin, 1930: 152).

Taradığımız genel sözlüklerde “otomobil borusu” alt maddesine rastlanmamıştır. TUD'da yaptığımız taramada 153 metinde 271 defa “borusu” kelimesine rastlanmış ve YD'ndeki gibi, “otomobil” kelimesiyle bir tamlama hâlinde yalnızca bir defa, o da bir alıntıda kullanıldığı görülmüştür. Bu birleşik kelimenin İstanbul ağzında kaldığı, yazıya aktarılmadığı görülmektedir.

Şikâr Matah: meziyetli insanlar için kullanılan bir söz.

“Mademki kendi çocuklarımın pek *şikâr matah*lar olmadığını teslim ediyorum... Şu hâlde ince eleyip sık dokumaya hakkım yok.” (Güntekin, 1930: 96).

Taradığımız genel sözlüklerde bu birleşik kelimeye rastlanmamaktadır. Hatta, Mehmet Gedizli'nin “Öbek İsimler Sözlüğü”nde de böyle bir maddeye yer verilmemiştir.

Bu birleşik kelimenin mecazlı bir anlam taşıdığını göz önünde bulundurup çeşitli deyim sözlüklerine de müracaat ettiğimizde yine de böyle bir maddeyle karşılaşmadık. Söz konusu leksik unsur birleşik kelime olarak kaydedilebileceği gibi “şikâr matah olma-” şeklinde bir kalıplaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiil olarak da düşünülebilir. Ancak bu hususta kesin bir hükme varmak için elde yeterince örnek bulunmamaktadır.

TUD'da yaptığımız taramada ise “şikâr” kelimesi 5 metinde 12 defa geçmiş; fakat bunların hiçbirinde “şikâr matah” tamlamasına rastlanmamıştır. Bu birleşik kelimenin İstanbul ağzında kaldığı, yazıya aktarılmadığı anlaşılmaktadır.

YD'de bazı kalıplaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller de tespit ettik. Bunlardan bir kısmı leksik bakımdan bazıları da anlam bakımında karşılaştırılıp incelendi.

Kalıplaşmış ve Kalıplaşmamış Birleşik Filler

Sözlüklerde ve Diğer Kaynaklarda Bulunmayan Kalıplaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

YD'de rastlanan aşağıdaki kalıplaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiillere, taradığımız deyim sözlüklerinde ve konuyla ilgili kaynaklarda, ayrıca TUD'daki taramalarımızda hiç rastlayamadık. Bunların, devrin İstanbul ağzına mahsus olduğu kanaatindeyiz:

Kürekle Altın Küre-: çok para kazan-

“... başkaları *kürekle altın küre*irken kendilerinin bu rutubetli odada birkaç lira için yarı aç çürümelerine hayıflanıyorlardı.” (Güntekin, 1930: 6).

Ölüye Diriye Yarama-: hiçbir işe yarama³.

“Allah'ın kafalarına koyduğu iz'anı 'ebcet' gibi *ölüye diriye yaramaz* şeylerle sarf edeceklerine yerine sarf etmişler” (Güntekin, 1930: 4).

Tohum Dağıt-: can sıkıntısını gider-.

“Kırlarda sokaklarda rasgele dolaşmak kadar hiçbir şeyin *tohum dağıtmadığını* tecrübelerile biliyordu.” (Güntekin, 1930: 144).

Sözlüklerdekine ve Diğer Kaynaklardakine Göre Şekilce Farklılık Gösteren Birleşik Fiiller ile Kalıplaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Bugün gerek sözlü gerek yazılı iletişimde sıklıkla kullanılan bazı birleşik fiiller ile kalıplaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiillerin, YD'de farklı varyantlarına (çeşitleme) rastlanabilmektedir. Aşağıda birkaç örneğini sunduğumuz bu gibi çeşitlemelerin, geçmişte daha sık kullanılmış olduğu, fakat zamanla yazıya geçirilmediği ve deyim sözlüklerine alınmadığı, dolayısıyla İstanbul ağzına mahsus olduğu söylenebilir.

Sözlüklerdekine ve Diğer Kaynaklardakine Göre Şekilce Farklılık Gösteren Birleşik Fiil

Şöhret Al-: herkesçe tanın-, ünlen-

“... gençliğinde delice titizliği ile *şöhret almıştı*.” (Güntekin, 1930: 50).

“Sermet Bey memurluk hayatında doğruluğu ve namusu ile *şöhret almış* bir adamdı.” (Güntekin, 1930: 51).

³ Ö. Asım Aksoy'un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2 / Deyimler Sözlüğü”nde, 5153 sıra numarası verilen “eme seme yarama-” şu anlamlarla verilmiştir: “işe yaradığı kabul edilmemek, makbule geçmemek, takdir edilmemek.” Bu şeklin, bir çeşitleme olmaktan ziyade aynı konuda başka bir deyim olduğu söylenebilir.

Taradığımız genel sözlüklerde “şöhret ol-”, “şöhret bul- / kazan-” gibi çeşitlemelerine rastlanmaktadır. Deyim sözlüklerinde ise yalnızca Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü (Metin Yurtbaşı)’nde bu çeşitlemeye rastlanmaktadır. Yazı dilinde YD’deki bu şeklin terk edilmiş olduğu, diğer çeşitlemelerin öne geçtiği söylenebilir. Zaten, TUD’da yaptığımız taramada da 277 metin içinde bu çeşitlemeye rastlayamadık. Bu yüzden, YD’deki çeşitlemenin İstanbul ağzına mahsus olduğunu söyleyebiliriz.

Sözlüklerdekine ve Diğer Kaynaklardakine Göre Şekilce Farklılık Gösteren Kalıplaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiil

Uçan Kuştan İmdat Um-: sıkıntıdan kurtulabilmek için her türlü çareye başvur-

“Genç kızın çılgın ümidi evvela kardeşlerine, sonra annesine, nihayet **uçan kuştan imdat uman** Ali Rıza Bey’e sirayet etti.” (Güntekin, 1930: 133).

Yalnızca Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü (Metin Yurtbaşı)’nde bu varyantı tespit edilebildik. Üstelik, Misalli Büyük Türkçe Sözlük deyimini anlamını verdikten sonra tanık olarak YD’de bizim tespit ettiğimiz cümleyi vermiştir. Yazı dilinde “medet”li şeklin yaygınlaştığını bu şeklin geriye itildiği söylenebilir. Zaten, TUD’da yaptığımız taramada da 146 metinden hiçbirinde bu çeşitlemeye rastlayamadık. Böylece “imdat”lı şeklin İstanbul ağzına has olduğu söylenebilir.

Anlamı, Taradığımız Sözlüklerdekiyle Uyuşmayan Kalıplaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

YD’de, bazı kalıplaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiillerin taradığımız sözlüklerdekinden farklı anlamlarda kullanıldığına rastladık. Bu anlamların İstanbul ağzına has olduğu düşüncesindeyiz.

Açılıp Saçıl-: hislerini ve düşüncelerini hiçbir kaygı gütmeden karşısındakine anlat-

“Görümcelerinin daha ilk günde, böyle büyük bir emniyetle **açılıp saçılmaları**, **yaşlı gözlerle âdeta kendisinden imdat istemeleri** Ferhunde’nin kalbine dokunmuştu.” (Güntekin, 1930: 77).

“**Açılıp Saçıl-**” taradığımız sözlüklerde aşağıdaki anlamlarla kaydedilmiştir:

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük	1. kadın açık saçık giyinmeye başla-, 2. kadın eskisine göre ölçüsüz davranışlarda bulunmaya başla-
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	1. Kılık kıyafeti ve davranışları fazla açık

	ve serbest bir durum almak: <i>Soğuk içkiler bizi gevşetti, açılıp saçıldık</i> (Safiye Erol). 2. Elindeki imkândan daha çok para harcamak, hesapsız davranmak.
Dil Derneği Türkçe Sözlük	1. (kadın için) çok açık giyinmeye başlamak 2. (kadın için) eskisine göre ölçüsüz davranışlarda bulunmaya başlamak
Ötüken Türkçe Sözlük	Açık elbiseler giymeye başla-
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	Açık kıyafet giy-
Deyimler (İsmail Parlatır)	(kadın için) 1. çok açık saçık giyinmeye veya dolaşmaya başla- 2. Ölçüsüz davranışlarda bulunmaya başla-, pervasızca davran-
Türkçe Deyimler Sözlüğü (Ali Püsküllüoğlu)	1. (kadınlar için) uygun giyinmekle birlikte farkında değilmişçesine açıl- 2. (kadınlar için) eskisine göre daha açık saçık giyinişini öne çıkarmaya başla-: Kırkıktan sonra açılıp saçılmaya başladı.
Deyimler Sözlüğü (Mehmet Hengirmen)	Kapalı giyinirken gereğinden fazla açık giymeye başla-: Bizim kız son zamanlarda fazla açılıp saçılmaya başladı.
Deyimler Sözlüğü (Ö. Asım Aksoy)	Alışıldandan çok açık giyinmeye başla-, oldukça kapalı giyinmiş iken giysilerini çıkarıp açık saçık duruma gel-
Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü (Metin Yurtbaşı)	Çok para harca-, fazla masrafa gir-, oldukça kapalı giyinmiş iken giysilerini çıkarıp açık saçık duruma gel-, alışılmışın dışında açık giyinmeye başla-, giyim ve hareketlerinde kimseye aldırış etmediğini belli et-.

Görüldüğü üzere, YD'deki anlam taradığımız hiçbir genel sözlükte ve deyim sözlüğünde yer alamamaktadır. TUD'da yaptığımız taramada da “açılıp saçıl-”

deyiminin, 463 metinde yalnızca bir defa buna yakın bir anlamda kullanılmış olduğunu gözledik. Bu anlamın İstanbul ağzına has olduğu kanaatindeyiz.

Kafa Tut- 1. üstünlük tasla-, hâkimiyet kurmak iste- 2. şımar-, huysuzlaş-

“Eve küçük bir hizmetim oluyor diye **kafa tutmağa** kalkıyorum zannederler.” (Güntekin, 1930: 58).

“... onlar karı koca ne kadar aşağıdan alırlarsa Ferhunde o kadar **kafa tutuyor**, yoktan türlü türlü güdültüler çıkarıyordu.” (Güntekin, 1930: 126).

“Kafa Tut-” taradığımız sözlüklerde aşağıdaki anlamlarla kaydedilmiştir:

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük	boyun eğme-, karşı gel-, diklen-
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	Karşı gel-, boyun eğmeyip dikleş-
Dil Derneği Türkçe Sözlük	boyun eğme-, karşı gel-, diklen-
Ötüken Türkçe Sözlük	(Birine veya bir topluluğa) boyun eğme-; karşı gelmek; karşı durmak; diklen-
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	Karşı gelmek, diklenmek, sertleşmek
Deyimler (İsmail Parlatır)	Diklen-, karşı çık-
Türkçe Deyimler Sözlüğü (Ali Püsküllüoğlu)	Boyun eğmeyerek karşı koymak, karşı gel-
Deyimler Sözlüğü (Mehmet Hengirmen)	Karşı gel-
Deyimler Sözlüğü (Ö. Asım Aksoy)	Boyun eğmeyerek karşı gel-
Kamûs-ı Türkî (Şemseddin Sami)	sertlemek, dinlememek, istememek

Gerek 1901 tarihli Kamûs-ı Türkî’de gerek diğer deyim sözlüklerinde ve gerek TUD’da taradığımız 1205 metinden hiçbirinde YD’deki anlamlara rastlayamadık. Bu anlamların İstanbul ağzına has olduğu kanaatindeyiz.

Meydana Çık- çocuk yetişmiş ol-, büyü-

“Bunların hiçbiri daha tamamen **meydana çıkmış** sayılmazdı.” (Güntekin, 1930: 8).

“Kardeşlerin daha **meydana çıkmış** sayılmaz.” (Güntekin, 1930: 32).

“Kardeşlerimi nasıl olsa **meydana çıkarırız.**” (Güntekin, 1930: 33).

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük	1. ortaya çıkmak, görün- 2. belli ol- 3. yetişmek, büyü-: " <i>Altınyaprak Şirketi bizim son ekmek kapımızdı, bundan sonra iş bulabileceğim şüpheli, kardeşlerin daha meydana çıkmış sayılmaz.</i> " - Reşat Nuri Güntekin
Misalli Büyük Türkçe Sözlük	1. Görünmek, belli, açık, âşikâr olmak, ortaya çık- 2. (Çocuk için) Büyü-, yetiş-: <i>Beş çocuk babasıydı. Bunların hiçbirisi daha tamâmiyle meydana çıkmış sayılamazdı</i> (Reşat N. Güntekin)
Dil Derneği Türkçe Sözlük	1. Ortaya çık-, görün- 2. Belli ol- 3. Yetiş-, büyü-: " <i>Altınyaprak Şirketi bizim son ekmek kapımızdı, bundan sonra iş bulabileceğim şüpheli, kardeşlerim daha meydana çıkmış sayılmaz.</i> " -R. N. Güntekin.
Ötüken Türkçe Sözlük	1. Belli ol-; herkesçe görülüp bilin-; anlaşıl-; kendini göster- 2. Bir işi yapmak için istekli olmak 3. <i>Yetiş-; geliş-; büyü-</i> .
Doğan Büyük Türkçe Sözlük	1. Açıklığa kavuş- belli ol-, tecelli et-tezahür et- 2. Kendini göster-, zuhur et-
Deyimler (İsmail Parlatır)	Bkz. Ortaya çık-: → 1. yokken var ol-, meydana çık-, türe- 2. Biri kendini göster-
Türkçe Deyimler Sözlüğü (Ali Püsküllüoğlu)	1. ortaya çık-, ortada kendini göster-, görün- 2. (bir durum) belli ol-, belir-, anlaşıl-
Deyimler Sözlüğü (Mehmet Hengirmen)	1. Belli ol-, işin gerçeği ortaya çık- 2. <i>Büyü-, yetiş-: - Çocuklar meydana çıkınca rahat edeceğiz.</i>
Deyimler Sözlüğü (Ö. Asım Aksoy)	1. Belli ol- (bir durum) 2. ortada kendini göster- (biri)
Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü (Metin Yurtbaşı)	1. belli ol-, herkesçe bilinir duruma gel-, görün-, gizlenmekten vazgeçip herkesin önüne çık- 2. <i>Büyü-, oluş-, türe-, yetiş-, yokken var ol-</i>

Bu kalıplaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiil her ne kadar taradığımız genel sözlüklerde yer alsada hepsinde de YD'deki örnek cümle tanık olarak gösterilmiştir. Taradığımız deyim sözlüklerinden de yalnızca ikisinde bu anlama yer verilmiştir. Öte taraftan TUD'daki taramalarımızda 2220 metinde bu birleşik fiil (meydana çık-)12276 kez geçmesine rağmen hiçbirinde "büyü-, yetiş-" anlamıyla kullanılmamıştır. Bu veriler söz konusu deyim İstanbul ağzına mahsus olduğunu gösterir.

İkilemeler

YD incelendiğinde, metinde pek çok ikilemenin de kullanıldığı ve bunların bazılarının oldukça orijinal olduğu gözlenmiştir.

Bar Balo

“Elime geçeni ben *bar*da *baloda* yiyip sizi bu halde bıraksam bana bir şey demeğe hakkınız olur.” (Güntekin, 1930: 3).

Hiçbir kaynakta bu ikilemeye rastlamış değiliz. TUD’da “balo” kelimesi 109 metinde 176 defa geçerken bunların hiçbirinde “bar” ile ikileme hâlinde gözlenmemiştir. Bu kullanım biçimiyle İstanbul ağzına hastır.

Etli Sütü

“İhtiyar adam *etli sütü* bir hasta yemeği tedarik edinciye kadar akla kararı seçiyordu.” (Güntekin, 1930: 143). Bir tarihî metin dışında, ikileme hâlinde gözlenmemiştir.

Sözlüklerde daha çok “etliye sütüye karışma-” deyimi şeklinde madde başı yapılmıştır. Türkçe İkilemeler Sözlüğü’nde de aynı deyim madde başı yapılarak yardımcı fiil parantez içine alınmış, dolayısıyla böyle bir ikilemenin dildeki varlığı tespit edilmiştir (Akyalçın, 2007).

TUD’da yaptığımız taramada ise bu ikilemeye YD’deki şekliyle yalnızca bir folklor metninde rastlanmış, onun dışında herhangi bir yazılı veya sözlü belgede rastlanmamıştır.

Bu veriler *etli sütü* ikilemesinin önceleri çeşitli bölge ağızlarında ikileme olarak kullanılmış olduğu, ancak sonraları deyim kalıbı içine sıkışarak yazı diline mal olduğu ve ikileme şeklinin geriye itilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre YD’deki kullanım şekliyle bu ikileme İstanbul ağzına hastır.

Sonuç

Reşat Nuri Güntekin’in Yaprak Dökümü romanından yola çıkılarak İstanbul ağzına dair belli bir miktarda ve nitelikte söz varlığı tespit edilmiştir. Yazarın diğer eserleri de taranarak İstanbul ağzına has pek çok söz varlığı tespit edilebilir. Bunun yanında, Reşat Nuri ile çağdaş olan ve Millî Edebiyat kapsamına giren daha başka yazarların da eserleri taranarak İstanbul ağzının söz varlığını ortaya çıkarmak mümkündür.

1950’li yıllara kadarki süreli yayınlar da taranarak İstanbul ağzına dair kelimeler, deyimler ve ikilemeler ayrı birer sözlükte toplanabilir. Böylece dilimizin söz varlığının önemli bir bölümü daha kaybolmaktan kurtarılabilir.

Sözlüklerdeki her bir kelime (madde başı veya alt madde) yazı diline mal olmuş değildir. Bu tür kelimelerin bir kısmı İstanbul ağzına mahsus kelimelerdir. Mesela, “anasından çık-, kırıp kirlet-, otomobil borusu, şikâr matah”. Genel sözlüklerin bu açıdan incelenerek yazı diline geçmemiş ve İstanbul ağzı söz varlığı kapsamında değerlendirilebilecek leksik unsurları ne ölçüde barındırdığı ortaya çıkarılabilir.

YD’de tespit edilen ve sözlüklerde madde başı olan kelimelerin, leksik bir unsur olarak değil, daha çok anlam itibarı ile İstanbul ağzına has olduğu görülmüştür.

Bir kelime leksik bir unsur olarak İstanbul ağzına ait olabileceği gibi, bazen de herhangi bir kelimenin anlamlarından biri İstanbul ağzında kullanılmış ancak yazı diline alınamamış olabilir. Mesela, “söyle-” fiilinin “konuş-” anlamıyla kullanılması yazı diline girmemiş ve İstanbul ağzında kullanılmıştır.

İstanbul ağzına has olarak tespit edilen bir leksik unsurun yalnızca İstanbul’da kullanılmış, başka bir bölgede kullanılmamış olduğu anlaşılmalıdır.

Bir kelimenin leksik olarak kendisinin veya anlamlarından birinin, İstanbul ağzına ait olup olmadığı yalnızca sözlüklerde yer alıp almadığına bakılarak anlaşılabilir; aynı zamanda o kelimenin günümüzdeki kullanım sıklığına da bakılmalıdır. Kullanım sıklığının tespitinde TUD vb. derlemler kullanışlı birer ölçüt olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Argunşah, M., Demir, N., Özyetgin, A. M., Zülfikar, H., Gözaydın, N., & (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (1985). “İstanbul ağzı üzerine gözlemler”. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi-Tebliğler*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi. 17-23.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü-II (Deyimler sözlüğü)*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Akyalçın, N. (2007). *Türkçe İkemeler Sözlüğü*. Ankara: Anı yayıncılık.
- Akyüz, K. (1979). *Modern Türk edebiyatının ana çizgileri*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.
- Aydemir, A. “Reşat Nuri Güntekin”. *Reşat Nuri Güntekin (yesevi.edu.tr)*[Erişim Tarihi: 30.04.2021]
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (Haz.) (1993). “Kaybolan İstanbul Türkçesi”. *M. Kaya Bilgegil'in Makaleleri*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları. 61-83.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çelik, H. (1996). “Güntekin, Reşat Nuri”. *İslam ansiklopedisi* (14. Cilt). Ankara: TDV Yayınları.
- Develi, H. (2015). “İstanbul Türkçesi”. *Antik çağdan XXI. yüzyıla İstanbul tarihi*. C. 7. İstanbul: İSAM Yayınları. 108-117.
- Dilçin, C. (2013). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Doğan, D. M. (2011). *Doğan büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Emil, B. (1989). *Reşat Nuri Güntekin*. TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1986). *Türkçülüğün esasları* (Haz. M. Kaplan). Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güntekin, R. N. *Yaprak dökümü* (1930). İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Hengirmen, M. (2007). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü-2*, (Deyimler Sözlüğü), Ankara: Engin Yayınları.
- Kutlu, A., Yaşayan, S., Ateş, K., Dizman, İ., Kul, E., Özel, S., & (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Naci, F. (2011). *Reşat Nuri'nin romancılığı*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Öksüz, Y. Z. (1995). *Türkçenin sadeleşme tarihi genç kalemler ve yeni lisan hareketi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Parlatır, İ. (2007). *Atasözleri ve deyimler-II (deyimler)*, Ankara: Yargı Yayınları.
- Paşa, A. V. (1876). *Lehce-i Osmani*. İstanbul: Matbaa-i Amire Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (1998). *Türkçede deyimler sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Sami, Ş. (2012). *Kâmus-ı Türki*. Balıkesir: Altınpost Yayınları.
- Seydi, A. (1330 H). *Resimli Kamûs-ı Osmanî*. İstanbul: Daru'l-Hilafe Matbaası
- Seyhan, T. O. (1994). "İstanbul Türkçesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları. 243-246.
- Yalçın, N. (2002). "İstanbul Türkçesi Konuşma Dili Hakkında Bir Araştırma (1930-1950 Yılları Arası)". *Türk Dili*, 2002/II(609), 712-723.
- Yurtbaşı, M. (2013). *Sınıflandırılmış deyimler sözlüğü*, İstanbul: Excellence Yayınları.
- Zülfikar, H. (2018). *Söz Varlığı, Yazım ve anlatım açısından Türkçedeki gelişmeler*. Ankara: TDK Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.tnc.org.tr/tr/>

[Reşat Nuri Güntekin \(yesevi.edu.tr\)](https://www.yesevi.edu.tr/)